

Umjetnost obrade kamena u Dalmaciji u doba gotike prije djelovanja Jurja Dalmatinca*

Premda u Dalmaciji već od početka XIII stoljeća nalazimo nove gotički mišljene oblike u djelima značajnijih stvaralačkih ličnosti, ipak još više od jednog stoljeća osnovni stil oblikovanja ostaje romanika, jer je ovaj kraj pripadao onom dijelu mediteranskog svijeta u kojem je prisutnost antičke baštine bila toliko jaka i postojana da se umjetničko stvaralaštvo ni u zadacima svoga vremena nije moglo osloboditi naklonosti prema stilskim rješenjima proizašlim iz starijih iskustava. Zato čisti gotički oblici što se javljaju tokom XIII stoljeća, potaknuti prosjačkim i propovjedničkim redovima na njihovim novim građevinama, ostaju većinom bez odjeka, pošto su već bili ostvareni monumentalni romanički prototipovi koji su zadovoljavali sve zahtjeve života gradskih središta i ladanja.

Tek u XV stoljeću, vremenu sveobuhvatnije obnove klasičnih uzora antičkog svijeta, Dalmacija će kao kratki intermezzo široko prihvatiti zrele oblike gotičke umjetnosti, gotovo samo kao podlogu za jače isticanje nadolazeće renesanse. Kroz nju sada struje pobude s raznih strana, one prihvaćaju svakog majstora, otvorena je svakom novom rješenju. Uvode se nove teme, a za stare sadržaje traže se novi oblici; sada svaki javni objekt mora izričito pokazati oblike tog »novog« stila, kao da se u stvaralaštvu nekoliko desetljeća želi sažeti sve što je trebalo postupno stvarati stoljećima kroz čitavu epohu gotike. Upravo u to vrijeme, 1402. jedan od dalmatinskih gradova — Šibenik odlučio je podići novu katedralu. Osim prostora za kult i javno okupljanje, ona je postala mjesto gdje se sabiru umjetnička htijenja cijele komune. Jednako tako ona je, kao i sve srednjovjekovne katedrale, u sebi morala sažimati više funkcija: radionice — gdje se stvaraju nova umjetnička rješenja, akademije — gdje se školuju umjetnici, galerije — gdje se izlažu i doživljavaju suvremena djela i muzeja — gdje se čuvaju i pokazuju ranija ostvarenja. Zato se nužno i u njoj na ostvarenje jednoga majstora nadovezivalo stvaranje drugog, a od njihovih cjelovitih zamisli ostalo je sačuvano tek toliko koliko su uspjeli ostvariti. Takva situacija dočekala je 1441. u Dalmaciji posljednjeg velikog umjetnika go-

tičkog razdoblja — Jurja Dalmatinca. Ne samo da je katedrala u Šibeniku, na kojoj je trebalo da on radi, napola dovršena, već su za većinu zadaća što će mu biti povjerene postojala u svakom mjestu općeprihvaćena rješenja koja su mu nametana kao obvezatni uzorci. No Juraj Dalmatinac nije donio sa sobom samo vještinu dobro izučenog majstora i zbirku novih kasnogotičkih ukrasnih motiva, već novi način osmišljenog, cjelovitog i detaljnog projektiranja, a u dalmatinsku tisućljetnu klesarsku tradiciju smioniji postupak korištenja kamena, što je zajedno urodilo novim osebnim umjetničkim govorom.

Čak na korskodijelu šibenske katedrale — gdje Jurja Dalmatinca uglavnom nisu smetale već ranije izgrađene strukture u slobodnom projektiranju čitavoga sklopa kao jedinstvene, u Dalmaciji još nevidene cjeline — nalazimo pojedina rješenja, teme i motive koji su već bili poznati majstorima i naručiocima djela gotičke umjetnosti u Dalmaciji. Kako većina tih tema i motiva nisu posebno mjesto u programu suvremene evropske umjetnosti, ne mora se u svakoj takvoj pojavi gledati ni Jurjevo preuzimanje oblika domaćeg inventara, niti želja naručioca da se izradi djelo prema već poznatom uzorku. Ne treba, međutim, ni isključiti takve mogućnosti, pogotovo kad su nam u nekim slučajevima slični zahtjevi potvrđeni dokumentima.

Pa tako ne samo da prije Jurja u Dalmaciji susrećemo bogate lisnate vijence i kapitele; individualizirane glave kao arhitektonske elemente; dječake, mladiće i anđele grbonoše, nosače zavjesa i svijećnjaka; velike figure svetaca zaštitnika; prikaze alegorija i konjaničke reljefe — već i nastojanja da se ostvari portret pokojnika; što stvarnije prikaže nago ljudsko tijelo i njegovi pokreti; ili da se nađe pravo rješenje za likovni prikaz neke pripovijesti (Dubrovnik, Knežev dvor — Eskulapov kapitel). Jednako tako susrećemo cijele sklopove kao što su palače s prozračnim poliforama i raskošnim portalima, dvorišnim vanjskim stubištima i trijemovima; zatim kapele svetaca oblikovane ili kao posebna tijela četvrtaste osnove s križnim svodom, ili kao ciborij s bogatim figuralnim i biljnim ukrasom; a također i kamene poliptihe i sarkofage često s ležećim figurama svetaca. A nisu izostala neka posve specifična konstruktivna, prostorna i ikonografska rješenja, kao što su velike kamene grede upotrebljene kao nadvoji i okvirne konstrukcije (zvonik katedrale u Trogiru); kao što je i skromni nagovještaj ponovne obnove centra-

* Ovaj je tekst napisan kao uvod u prvu sekciju izložbe Juraj Matejev Dalmatinac u Šibeniku 1975. godine. Zbog novog metodskog pristupa i teza koje su sumarno izložene smatrali smo da ga treba objaviti. Urednik.

lizacije prostora drugačijim oblikovanjem središnjeg jarma svoda (katedrala u Trogiru); ili kao što je uloga kojom se cijelom prostoru daje simbolično ikonografsko značenje: tako je, na primjer, cijela crkva u Starom Pagu, s anđelom Gabrielom usred pročelja, zamjena za ispuštenu figuru Marije iz kompozicije Navještenja, a tako na isti način i Jurjeva krstionica u Šibeniku znači Krista u prizoru Krštenja. Upravo prisutnost i postojanje svih tih tema i rješenja u Dalmaciji olakšalo je prihvaćanje njihove daleko potpunije i smionije razrade u Jurjevim projektima.

Jednako je tako raznolikost i bogatstvo stilskih rješenja kroz prethodno stoljeće u Dalmaciji pripremalo sredinu za poticanje i prihvaćanje Jurjeva stvaralaštva. Izmjenjivali su se načini oblikovanja: čvrsto zatvorene volumene glatkih površina s neprekinutim prijelazima svjetla u sjenu smjenjivali su pokrenuti likovi otvorenih obrisa i ustalanih površina s oštrim lomovima svijetlog i tamnog. Površine su se zaglađivale i omekšavale kako bi se istakao idealizam, ili su se, naprotiv,

oštro parale u naturalističkom htijenju, pa se takve krajnosti mogu sresti čak u oblikovanju različitih dijelova istog spomenika. Nekoliko godina prije povratka Jurja u rodni kraj mogu se u Dalmaciji nazrijeti prvi nagovještaji usporednog korištenja svih tih oblikovnih mogućnosti, kao znak nastojanja da se ostvari što realističniji prikaz ljudskih zbivanja i vizija (Dubrovnik, Knežev dvor — kapitel s prikazom kneževe presude). No tek će Juraj Dalmatinac u svom stvaranju širinom mašte i neobuzdanim temperamentom prožeti i stopiti sve te oblikovne mogućnosti i tako svojim djelom nagovijestiti dolazak nove epohe u našoj umjetnosti.

Dodažem na kraju i dva djela što su bila razmatrana u širem izboru, ali nisu uključena u izložbu jer nije bila definirana njihova datacija. U međuvremenu sam pouzdano utvrdio da pripadaju razdoblju prije Jurjeva povratka i djelatnosti u Dalmaciji: reljef na grobnici Hanža Frankopana u Senju i lik anđela vrh akroterijske iz dvorane Velikog vijeća u Kneževu dvoru u Dubrovniku.

Putti posude za krštenje u krstionici šibenske katedrale